

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Investidura com a Doctor "Honoris
Causa" per la Universitat de València a
James Casey

Laudatio

València, 14 juny de 2004

Laudatio

Excel·lentíssim senyor Rector Magnífic,
autoritats,
professors, doctors i estudiants,
senyores i senyors:

Al mes d'abril de l'any 1969 es va celebrar a València el III Congrés Nacional d'Història de la Medicina, que va ser un èxit tant quant a la participació com a la qualitat de les aportacions que s'hi van presentar, un èxit que en principi ningú no havia esperat. Aquell va ser un primer símptoma que alguna cosa estava canviant en el panorama de la nostra historiografia. Entre les nombroses comunicacions que s'hi van presentar —més de cent trenta— n'hi havia tres d'un jove historiador britànic, James Casey, que feia algun temps que preparava a les nostres terres la seua tesi doctoral. Malgrat la seua curta extensió, en aquells escrits l'historiador nord-irlandès plantejava noves perspectives i agudes interpretacions sobre un període de la nostra història, el segle XVII, que, com tants d'altres, havia patit una desatenció crònica. Els esplèndids resultats d'aquell Congrés van fer que alguns dels seus organitzadors i participants, com els nostres malaguanyats companys Sebastià Garcia Martínez, Lluís Garcia Ballester i Alfons Cucó, així com també el professor Emili Giralt, antic professor i doctor *honoris causa* d'aquesta universitat, tinguessen la gosadia de plantejar la convocatòria d'un altre molt més ambiciós, el que fou el Primer Congrés d'Història del País Valencià, que finalment es va reunir entre els dies 14 i 18 d'abril de 1971. Entre les aproximadament quatre-centes comunicacions presentades n'hi havia també una de James Casey, en la qual estudiava alguns projectes i realitzacions hidràuliques al País Valencià del segle XVII. He volgut començar així la meua *laudatio* acadèmica del professor Casey perquè és important ressaltar la seua presència, des del primer moment, en el procés de renovació historiogràfica del nostre país i la seua participació en els seus actes inicials més emblemàtics. Efectivament, el professor James Casey, lluny d'ésser un hispanista allunyat que va triar el nostre país com a territori d'estudi per raons tècniques o de conveniència, ha estat un home implicat i compromès des del principi en el nostre projecte renovador.

Per què un home nascut a Belfast, llicenciat a la Queen's University de la seua ciutat natal, que preparava la tesi doctoral a la universitat de Cambridge, es va interessar pel nostre país? Per moltes raons. Pel mestratge de John Elliott, també doctor *honoris causa* de la nostra universitat, entre d'altres, però també pel seu origen irlandès. Com va declarar fa alguns anys en una entrevista, el País Valencià li va atraure ja com a tema d'investigació quan era estudiant a la Queen's University de Belfast. Segons va expressar, «allunyar-se del propi país —Irlanda— i estudiar altres indrets i cultures és sempre una manera d'entendre millor els propis neguits, de reflexionar-hi». No crec que aquesta experiència viscuda com a factor determinant siga present en molts altres hispanistes. Per què el segle XVII? També per la influència d'Elliott, òbviament, però així mateix per la indubtable fascinació d'aquella ubicació espaciotemporal que anomenem l'Espanya d'Olivares, un estat plurinacional tensionat per les tendències centrífugues dels seus regnes occidentals i orientals i les centrípetes d'una monarquia absoluta i centralitzada que lluitava per establir-se. Si a això afegim que el País Valencià acabava de ser objecte d'aquella formidable operació de neteja ètnica que fou l'expulsió dels moriscs, estudiada feia poc en aquells moments per l'historiador francès

Henri Lapeyre i pel professor de la nostra universitat Joan Reglà, i que va implicar la pèrdua sobtada d'una tercera part de la seua població, hi afegirem un altre factor d'atracció. Fent una transposició mecànica d'una coneguda llei física, podríem pensar que l'interès dels esdeveniments històrics és una funció inversa de la seua distància cronològica; dit d'una altra manera, que com més allunyats són menys interessants. Els historiadors que ens hem decantat cap a aquell període que en termes acadèmics es coneix com a edat moderna no pensem així, òbviament. Els esdeveniments traumàtics de la nostra història tenen una persistència duradora. Són com mutacions de l'ADN que segueixen presents a hores d'ara al nostre genotip i l'única forma d'estudiar aquests fragments del nostre codi genètic consisteix a retrocedir fins al moment en què es van produir.

Després d'una primera estada a Salamanca l'any 1965, James Casey va arribar per primera vegada a València a la primavera del 1966 i molt aviat va establir relacions amb els aleshores professors de la nostra universitat José María López Piñero, Joan Reglà, Emili Giralt, Jordi Nadal i Sebastià Garcia Martínez, així com també amb Joan Fuster, que acabava de publicar feia quatre anys *Nosaltres, els valencians*, aquella obra que, segons Ernest Luch, separa la nostra prehistòria de la nostra història. Entre 1967 i 1968 van seguir altres viatges, però no tan sols a València, on va treballar fonamentalment a l'Arxiu del Regne, sinó també a Barcelona, Madrid i Sevilla, on el professor Casey va consultar, entre altres, els fons documentals de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Archivo Histórico Nacional i l'arxiu ducal de Medinaceli. És realment impressionant el volum de feina que James Casey va fer durant aquests tres anys. No tan sols va treballar en els arxius citats més amunt, sinó també en molts d'altres, entre ells alguns de parroquials, de difícil accés i consulta. Va ser tan gran la quantitat d'informació aplegada que molt aviat va començar a donar a la llum el resultat de la seua recerca, en multitud d'articles i comunicacions a congressos. Podria pensar-se —i això és el que fem molts de nosaltres— que aquests articles no eren sinó avenços de la seua tesi doctoral en curs d'elaboració, però no és aquesta la realitat, ja que en la majoria d'ells podem veure desenvolupades temàtiques que en aquella no es tracten o es tracten molt de passada. Malgrat la dificultat de fer una tria, voldria destacar dos d'aquests articles. El primer és el titulat «La crisi general del segle XVII a València, 1646-1648», publicat al Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura l'any 1970, en el qual traça una aguda i nova interpretació de la crisi política valenciana en la problemàtica conjuntura dels anys quaranta del segle XVII. El segon és «Moriscos and the Depopulation of Valencia», que va aparèixer l'any següent, el 1971, a la prestigiosa revista britànica *Past and Present*, i que es va publicar traduït al castellà molts anys després, el 1982, amb algunes modificacions, en una coneguda recopilació d'estudis hispànics dirigida per John Elliott. En aquest segon el professor Casey dissenyava una visió alternativa de la crisi demogràfica i econòmica valenciana de la primera meitat del segle XVII, els orígens de la qual feia retrocedir a la darrerria del segle anterior.

La tesi fou llegida a la universitat de Cambridge l'any 1968 i publicada el 1979 per la Cambridge University Press amb el títol *The Kingdom of Valencia in the Seventeenth Century*. El llibre fou traduït molt aviat: el 1981 al català i el 1983 al castellà. És impossible resumir en poques paraules la significació d'aquesta obra, però intentaré fer-ho d'una manera inevitablement molt personal. Sense ignorar altres influències ben evidents, sembla clar que la renovació de la historiografia valenciana en els anys seixanta del segle XX es va fer en bona manera sota l'impacte d'allò que còmodament solem anomenar escola d'*Annales*, portada a la nostra universitat pels deixebles de

Jaume Vicens Vives que hi van ser professors en aquell moment. L'obra de Casey, malgrat haver rebut també la influència d'aquesta escola, com pràcticament tota la historiografia contemporània, revela altres components genètics d'origen britànic. Especialment crec que s'ha de ressaltar la negativa a assumir els que podríem anomenar «excessos» de l'escola d'*Annales*, fonamentalment la seua obsessió metodològica, de vegades no massa meditada. L'obra historiogràfica del professor Casey, com en general tota la britànica, s'ha mantingut més fidel a allò que, usant una expressió que no m'agrada, sol anomenar-se «la història narrativa». Per a alguns, aquest *revival* de la narració, que va protagonitzar fa anys un interessant debat entre Lawrence Stone i Eric Hobsbawm, representa una claudicació i l'abandó d'aquell camí per fer de la història una ciència homologable amb les altres ciències socials que van encetar a començament del segle XX Marc Bloch i altres historiadors. Per a mi, les coses no són tan simples. L'ús del llenguatge natural per tal de descriure i explicar els fenòmens socials és quelcom tan evident que se'm fa difícil admetre que algú ho puga posar en dubte i es pense que usar l'eina verbal siga simplement narrar, perquè pot ser també analitzar i explicar. I en moltes ocasions és l'única tria possible per a l'estudi dels fenòmens complexos, com ho són sempre els socials i molt especialment els històrics. El professor James Casey ha demostrat ser un autèntic mestre en l'ús del llenguatge per a descriure, analitzar i explicar els fenòmens històrics; en la delimitació subtil dels seus components, en l'anàlisi de les seues interrelacions. I això és el que va fer a *The Kingdom of Valencia*, en què va posar en relleu les contradiccions d'aquella societat perifèrica que era la valenciana en una època de lenta consolidació de l'estat modern.

Malgrat que James Casey va continuar treballant al País Valencià després de la lectura de la seua tesi doctoral, i de fet va gaudir en els anys 1972 i 1973 d'una beca de la Fundació Cañada Blanch, atorgada per la universitat de Londres, després de la publicació de *The Kingdom of Valencia* es va plantejar un nou tema d'estudi, aquell que els historiadors denominen, d'una manera una mica imprecisa, història de la família. Encara que les seues preocupacions antropològiques eren antigues, aquestes es van afermar a la universitat d'East Anglia, de la qual era professor des del 1970. El seu territori d'estudi va ser, en aquest cas, l'antic regne de Granada, ja que l'arxiu de l'antiga Chancillería d'aquesta ciutat andalusa posseeix riquíssims fons documentals adients. Els fruits d'aquesta investigació no s'han publicat encara en forma de llibre, tot i que la seua aparició és imminent, però sí en tot un conjunt d'articles. De tota manera, les lectures antropològiques i les reflexions teòriques de l'autor van donar lloc a la publicació d'una obra d'abast general, *The History of the Family*, publicada a Londres l'any 1989, i traduïda després a cinc llengües, entre elles el japonès. He de confessar que la primera lectura que vaig fer d'aquest llibre em va produir una sensació desconcertant, la mateixa que, segons l'autor, va tenir l'editor del llibre. Aleshores, els meus coneixements del tema provenien de la lectura de les obres de Peter Laslett i d'alguns antropòlegs socials, especialment Claude Lévi-Strauss. L'obra de Casey era quelcom diferent. Per un costat significava un retorn als clàssics, molt de temps oblidats: Le Play, Tocqueville, Durkheim, Robertson Smith, Mc Lennan, Morgan, Engels i molts altres. L'enfocament tradicional del tema s'havia fet des de la perspectiva que la família nuclear occidental havia estat la culminació d'un procés evolutiu que arrencava de formes d'organització familiar de tipus complex, considerades arcaïques. Aquest és un enfocament equivocat, segons Casey, ja que contempla la història des de l'extrem contrari del telescopi, segons les seues paraules. Significa llegir el passat des dels nostres prejudicis i plantejar un esquema històric molt esbiaixat, en el qual no és difícil deixar de veure una confusa intenció de lligar

l'establiment del matrimoni tardà, la família conjugal, el desenvolupament econòmic i les revolucions agrícola i industrial.

Casey ens proposa una lectura històrica d'aquests temes per a evitar interpretar-los des de la nostra experiència contemporània. És en aquest sentit que el retorn als clàssics de l'antropologia social demostra ser d'un interès enorme, entre altres raons perquè van ser testimonis personals de les transformacions i, per això, el seu missatge posseeix una riquesa que no sabríem trobar en obres posteriors. Especialment agudes són les seues reflexions sobre la inclusió de l'individu, en l'Antic Règim, en les estructures extenses del parentiu. L'individu, a les societats europees preindustrials, s'emmarcava socialment per la seua inclusió dintre d'una xarxa de relacions, més que no per raons econòmiques o de mercat. «Allò que caracteritza la societat tradicional —escriu l'autor— és la competència directa pel prestigi en el teatre públic, més que no pas l'exercici anònim del poder per mitjà del control de la propietat.» Aquesta reflexió em sembla bàsica per a entendre les societats d'Antic Règim. Molt sovint oblidem que en aquelles societats el poder sobre les persones, les relacions de dependència, eren tan o més importants que les relacions econòmiques, la qual cosa ens condueix a algunes interpretacions fortament descontextualitzades. Podria continuar indefinidament analitzant el contingut d'un llibre extraordinàriament suggeridor, però pense que és suficient amb aquestes breus pinzellades. Potser seria excessiu afirmar que Casey planteja en aquesta obra un canvi de paradigma, però en tot cas s'hi acosta prou.

El darrer llibre publicat del professor Casey, *Early Modern Spain: A Social History*, es mou en les mateixes coordenades que caracteritzen l'obra de l'autor. El llibre fou publicat en traducció castellana pel Servei de Publicacions de la nostra universitat en coedició amb l'editorial Biblioteca Nueva, i vaig tenir la fortuna de ser-ne el traductor. Podria haver triat una traducció del títol convencional i haver-lo titulat *Historia social de la España moderna*, però vaig preferir una traducció literal com a *España en la Edad Moderna: una historia social*, ja que caracteritza amb més fidelitat el seu contingut. Efectivament aquesta obra no és —cap obra no ho és, encara que el títol sembla indicar-ho— un llibre que cobresca de manera completa i sistemàtica tots els aspectes que caldria analitzar. Al contrari, és un llibre voluntàriament parcial, gens sistemàtic però ple de suggeriments; és una història social de l'Espanya moderna entre les moltes possibles. L'obra utilitza, com qualsevol investigació acadèmica, una àmplia bibliografia, però l'autor també se serveix —i de manera abundant, per cert— de fonts literàries —i dóna a aquesta expressió tant el seu sentit estricte com una significació molt més àmplia—, algunes generalment poc conegudes, o fins i tot desconegudes, pels mateixos espanyols. Entre aquestes podríem citar obres prestigioses, encara que normalment descurades pels historiadors, com *La perfecta casada* de fra Luis de León, la *Carta de guía de casados* de Francisco Manuel de Melo o els *Diálogos familiares de la agricultura cristiana* de fra Juan de Pineda, però també d'altres poc o gens conegudes, com els *Avisos* de Jerónimo de Barrionuevo o la *Historia de la insigne ciudad de Segovia* de Diego de Colmenares, per citar-ne tan sols unes poques a l'atzar. Aquestes fonts, testimoniatges de primera mà, li permeten il·luminar els aspectes que més li interessa destacar des dels seus plantejaments, que són molt més originals d'allò que el mateix autor planteja en els dos pròlegs, l'original de l'edició anglesa i el redactat expressament per a la traducció castellana. Casey construeix la seua obra, des del meu punt de vista, enllaçant de manera hàbil i sovint subtil les interrelacions entre els mons de l'economia, les estructures de poder, les relacions socials de dependència i patronatge i les ideologies. L'autor assenyala que l'auge de l'estat en els segles XVI i

XVII pot ser contemplat fonamentalment des de l'àmbit de la història política, però ens adverteix que tot sistema polític s'ha de recolzar en una jerarquia social adequada i en una ideologia que justifique la seua hegemonia. És des d'aquesta perspectiva que analitza les relacions entre l'estat i les classes dirigents, l'aristocràcia certament, però també les elits plebees i els poders intermedis, i allò que anomena ciment de la piràmide social, les relacions de solidaritat, en pugna amb l'individualisme que s'imposava a mesura que avançaven les relacions econòmiques capitalistes. Malgrat això, durant tota l'Edat Moderna les solidaritats tradicionals van mantenir una forta vigència, solidaritats familiars i de llinatge, gremials, de comunitats, que eren el fonament d'allò que s'anomenava la «república cristiana» i que trobaven justificació en el marc ideològic.

L'obra és molt recent: l'edició original anglesa és del 1999 i la traducció castellana del 2001. Potser per això encara no s'ha deixat notar la seua influència en la nostra historiografia, però sens dubte ho farà, al mateix temps que també sens dubte encoratjarà noves línies d'investigació i nous plantejaments. Com ja ha passat amb les seues reflexions sobre història de la família i les seues fonamentals aportacions a la història valenciana del segle XVII, que han tret el País Valencià de la seua invisibilitat historiogràfica al món acadèmic internacional, especialment l'anglosaxó. En aquesta universitat, que ara l'acull entre els seus doctors, i en aquest país, ha deixat una obra fecunda i també amics i deixebles, en nom dels quals voldria expressar-li la nostra gratitud.

Moltes gràcies per la vostra atenció.